

1. Prawo i rządy prawa

W demokratycznym państwie władze nie stoją ponad prawem, lecz są mu podporządkowane. Wśród wszystkich zasad regulujących życie społeczne szczególny charakter mają normy prawne. Są ustanawiane przez organy państwa i usankcjonowane przymusem państwowym. Prawo chroni obywateli przed samowolą władz, a społeczeństwo przed samowolą jednostek. Podczas zajęć uczniowie zastanawiają się, co to znaczy, że Polska jest demokratycznym państwem prawa. Wyszukują i analizują prawa i wolności człowieka i obywatela zagwarantowane w Konstytucji RP oraz zastanawiają się, jak prawa i wolności polityczne zapewniają wpływ obywateli na życie publiczne.

CELE LEKCJI WYNIKAJĄCE Z PODSTAWY PROGRAMOWEJ

Uczeń/uczennica:

- wykazuje różnice między prawami a wolnościami człowieka (na przykładzie praw i wolności osobistych zawartych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej) – dział IV pkt 2;
- wymienia prawa i wolności polityczne zawarte w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej; wykazuje, że dzięki nim człowiek może mieć wpływ na życie publiczne – dział IV pkt 5;
- **częściowo poza podstawą:** wymienia prawa i wolności osobiste zawarte w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

PO ZAJĘCIACH UCZEŃ/UCZENNICA POTRAFI

- odróżnić normy prawne od innych rodzajów norm;
- wyjaśnić, co to jest prawo i do czego służy;
- wskazać różnice między prawami a wolnościami człowieka;
- wykazać, w jaki sposób prawo reguluje działanie organów władzy;
- wyszukać prawa i wolności osobiste zagwarantowane w Konstytucji RP oraz podać przykłady ich działania w życiu codziennym;
- wyszukać prawa i wolności polityczne zagwarantowane w Konstytucji RP oraz podać przykłady ich działania w życiu codziennym.

METODY PRACY

- rozmowa nauczająca
- miniwykład
- praca w grupach lub w parach
- wypowiedź pisemna
- praca własna
- praca z tekstem

ŚRODKI DYDAKTYCZNE

- kilka egzemplarzy Konstytucji RP (tekst konstytucji można wydrukować ze strony internetowej KOSS online, albo skorzystać z fragmentów, które są w podręczniku na s. 308–311).
- kartki papieru A4 i kolorowe flamastry

JAK PRZEPROWADZIĆ ZAJĘCIA?

WPROWADZENIE

1. „Zasadne zasady” (rozmowa nauczająca). Powiedz, że niemal każdą sytuację znaną uczniom i uczennicom z życia codziennego regulują mniej lub bardziej sformalizowane zasady. Zaproponuj, by wymienili kilka zasad obowiązujących w jakiejś dobrze znanej im sytuacji (np. podczas gry w piłkę, oglądania spektaklu w teatrze, korzystania ze szkolnej biblioteki lub z internetowego serwisu społecznościowego).

ROZWINIĘCIE

2. „Prawo i jego zasady” (miniwykład, rozmowa nauczająca). Odwołując się do poprzedniego ćwiczenia, podaj uczniom przykłady norm prawnych, religijnych, moralnych i obyczajowych. Podkreśl znaczenie norm prawnych dla prawidłowego funkcjonowania państwa. Wykorzystując informacje zamieszczone w tekście „Prawo i jego zasady” (s. 113–114) wyjaśnij, co to jest prawo i do czego służy. Zwróć uwagę, że prawo – wbrew stereotypom – nie jest tylko zbiorem zakazów i nakazów oraz sposobów ich egzekwowania. Poproś uczniów, aby w parach porozmawiali o tym, co to znaczy, że konstytucja jest najwyższym aktem prawnym. Na forum krótko podsumuj wnioski uczniów.

3. „Prawa w naszej konstytucji” (praca w parach, praca z tekstem). Poproś uczniów, aby w parach odnaleźli w konstytucji rozdział, w którym jest mowa o prawach i wolnościach człowieka (rozdział II Konstytucji RP: *Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela*), przy czym mogą skorzystać z tekstu zamieszczonego w podręczniku na s. 308–311, ale dobrze by było, gdyby na każdej ławce znalazł się choć jeden egzemplarz Konstytucji RP (tekst dostępny jest na stronie KOSS online). Zapytaj, z jakich części składa się ten rozdział, a następnie poleć uczniom, aby odszukali artykuły mówiące o wybranych/wskazanych przez nauczyciela prawach i wolnościach osobistych lub politycznych, przeczytali je i porozmawiali o nich krótko w parach. W kolejnym kroku uczniowie próbują przełożyć jeden z artykułów na prostszy język, aby można go było objaśnić młodszym kolegom i koleżankom. Swoje propozycje zapisują kolorowym flamastrem na kartce papieru A4. Jeśli starczy czasu, mogą je zilustrować jakimś symbolem (patrz: instrukcja do ćwiczenia „Osobiste, czyli jakie?” na s. 116; choć ćwiczenie to dotyczy praw osobistych, warto jednak wykorzystać tę technikę pracy z uczniami). Powstałe w ten sposób „przekłady” można później zawiesić na korytarzu w widocznym miejscu, tak by uczniowie z pozostałych klas mogli poznać swoje konstytucyjne prawa i wolności osobiste oraz polityczne. Ostatnim zadaniem, jakie mają uczniowie wykonać, jest wskazanie, na który zapis w konstytucji mogą się powołać osoby przedstawione w ćwiczeniu „Prawa i wolności w życiu” (s. 117). Zweryfikuj odpowiedzi uczennic i uczniów na forum klasy, a następnie krótko podsumuj informacje dotyczące osobistych, politycznych, socjalnych i ekonomicznych praw obywateli polskich (patrz: tekst „Prawa w naszej konstytucji”, s. 115–116).

Zeszyt
ćwiczeń
s. 56
ćwicz. 2

Zeszyt
ćwiczeń
s. 57
ćwicz. 3, 4

ZAKOŃCZENIE

4. Podsumowanie. Poleć, aby każdy uczeń wymienił jedną informację na temat prawa, o której dowiedział się na dzisiejszej lekcji i spróbował wyjaśnić, jak to się przekłada na jego życie – może to być konkretny fakt lub przykład funkcjonowania pra-

wa czy wolności zapisanych w konstytucji. Warto zadbać, by uczniowie i uczennice nie powtarzali usłyszanych od innych informacji.

5. Praca domowa dla ochotników (do wyboru). Zaproponuj uczniom i uczennicom następujące zadania domowe:

- „Prawa a obyczaje” (wypowiedź pisemna). Poproś uczniów i uczennice, by zastanowili się, czy wystarczy stworzyć normy prawne, aby w państwie panował ład i ludzie dobrze traktowali siebie nawzajem. Niech ustosunkują się do słów poety rzymskiego, Horacego: „Cóż warte prawa bez obyczajów?” (s. 114).
- „Wolni obywatele mają prawo” (wypowiedź pisemna). Poproś uczniów, by wybrali jedno z omawianych praw politycznych obywateli i sformułowali co najmniej dwa argumenty uzasadniające, dlaczego bez gwarancji tych praw wpływ obywateli na życie publiczne byłby ograniczony lub wręcz niemożliwy. Zachęć do podawania konkretnych przykładów.

ĆWICZENIA DODATKOWE

→ „**Uprawnienia za duże czy za małe?**” (samodzielna praca uczniów). Wyjaśnij uczniom i uczennicom, że jedna z zasad ustrojowych państwa polskiego mówi o rządach prawa. Poproś, by wyjaśnili, co to oznacza. Na podstawie tekstu „Pod rządami prawa” (s. 114–115) uzupełnij wypowiedzi uczniów i uczennic, a następnie poleć, by samodzielnie rozwiązali ćwiczenie na s. 115. Poproś kilkoro uczniów o uzasadnienie swoich odpowiedzi na forum klasy. Zachęć też, by zapoznali się z zamieszczonymi w KOSS online ćwiczeniami na temat uprawnień rządzących.

Zeszyt
ćwiczeń
s. 56
ćwicz. 1

→ „**Prawo szkolne**” (praca w grupach). Poleć, by uczniowie i uczennice pracując w małych zespołach ustalili, jakie przepisy prawne obowiązują w waszej szkole. Nazwy odpowiednich ustaw i rozporządzeń oraz wewnętrznych szkolnych uregulowań (statut, regulaminy) powinni zapisać na dużym arkuszu papieru (zgodnie z hierarchią aktów prawnych). Tak sporządzony plakat można również zamieścić w widocznym miejscu w szkole, np. na tablicy samorządu uczniowskiego.

Zeszyt
ćwiczeń
s. 58
ćwicz. 6

Uwaga! Materiał poza podstawą programową. Decyzję o realizacji ćwiczenia zostawiamy nauczycielce lub nauczycielowi.

→ Ćwiczenie z „Zeszytu ćwiczeń”. Uczniowie w zeszycie wykonują ćwiczenie 5 na s. 57, uzupełniając zdania objaśniające znaczenie podstawowych praw i wolności człowieka, wykorzystując zwroty z zamieszczonych poniżej ramkach:

Jeśli mam prawo do prywatności, to ...

Jeśli przysługuje mi wolność zgromadzeń, to ...

Jeśli przysługuje mi wolność sumienia i wyznania, to ...

Jeśli mam prawo do rzetelnego procesu sądowego, to...

Jeśli mam prawo do azylu politycznego, to...

Jeśli mam prawo do posiadania własności, to...

Wzór:

- Jeśli przysługuje mi wolność słowa, to wolno mi wyrażać publicznie negatywne opinie na temat władzy (punkt 2 z listy wolności), zaś władzom nie wolno cenzurować moich artykułów (punkt D).
- Jeśli mam prawo do udziału w rządzeniu państwem, to znaczy, że mogę kandydować w wyborach do Sejmu i Senatu (punkt 1 z listy dotyczącej praw), władze zaś powinny zorganizować wybory (punkt A).

PRAWA

MOGĘ: 1. kandydować w wyborach do Sejmu i Senatu; 2. korzystać z usług obrońcy w sądzie; 3. zostać urzędnikiem państwowym; 4. być uznanym/uznaną za niewinnego/niewinną, dopóki nie zostanie udowodniona mi wina; 5. osiedlić się w państwie, w którym prawa i wolności są przestrzegane; 6. wybierać radnych do rady gminy; 7. prowadzić kampanię wyborczą; 8. Krytykować burmistrza; 9. żyć w godnych warunkach w innym państwie.

WŁADZE POWINNY: A. zorganizować wybory; B. wyznaczyć obrońcę z urzędu, jeśli nie mam pieniędzy na swojego adwokata; C. rozpatrzyć moją sprawę w rozsądnym terminie; D. zapewnić mi niezawisły sąd; E. dostarczyć mi środków niezbędnych do życia na godnym poziomie; F. jeśli jestem cudzoziemcem, umożliwić korzystanie z tłumacza w sądzie; G. odpowiedzieć na moją skargę przeciwko urzędnikowi; H. udzielić mi azylu.

WOLNOŚCI

WOLNO MI: 1. chodzić do kościoła; 2. wyrażać publicznie negatywne opinie na temat władzy; 3. nie wpuścić do mieszkania policjanta, jeśli nie ma on nakazu rewizji; 4. nosić publicznie symbole religijne; 5. zorganizować demonstrację przeciwko prezydentowi; 6. wydawać swoją gazetę; 7. Sprzedawać swoje rzeczy; 8. pikietować pod kuratorium oświaty; 9. umeblować swoje mieszkanie tak, jak chcę; 10. być buddystą/buddystką; 11. mieć samochód; 12. rozmawiać przez telefon na każdy temat; 13. kupić sobie mieszkanie; 14. chodzić na lekcje religii.

WŁADZOM NIE WOLNO: A. zakazać mi chodzenia do kościoła; B. zabrać moich rzeczy bez wyroku sądu; C. podsłuchiwać moich rozmów telefonicznych; D. cenzurować moich artykułów; E. zamknąć mnie w więzieniu za zorganizowanie demonstracji; F. nakazać mi chodzenia na lekcje religii; G. zabronić mi sprzedaży mojego domu; H. nakazać mi uczestniczenia w demonstracji; I. wchodzić do mojego domu bez nakazu rewizji wydanego przez prokuratora; J. nakazać mi składania oświadczeń o tym, jaką religię wyznaję; K. publikować moich danych osobowych.